

ПУБЛИЧНАТА РЕЧ КАТО ЛИНГВИСТИЧНО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД ПРЕВОДАЧА И ЧУЖДООЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ

Доц. д-р Владислав Миланов

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия разглежда българската публична политическа реч като предизвикателство пред специалистите преводачи и като поредица от политически послания към млади хора, обучавани в българските висши учебни заведения. Коментира се рецепцията на клишираните конструкции, както и моделите на речевата агресия, силно застъпени в различни дискуссионни формати, като предизборни студия, парламентарен контрол, публични телевизионни дебати, в които се поставят важни за обществото въпроси. Представени са и анализационни наблюдения върху кандидатпрезидентската надпревара през 2021 г. И възприемането на политическите послания от участниците в надпреварата. Основният извод, към който води научното изследване, показва, че както за българите, така и за чужденците проблем представляват граматически верни оформените изреченски конструкции, зад които обаче има минимална информация. Изследването потвърждава и хипотезата, че чуждестранните студенти в България разпознават редица общи черти между политическата реч у нас и политическата реч в родните им държави. Клишетата и речевата агресия присъстват като компонент в световната политическа реч, която задава модели и на българското публично говорене. Сходен извод се налага и при взаимовръзката между политическото и журналистическото говорене, при което се очертава близост по отношение на: неумението да се изслушва събеседникът; отговори от политиките, които заобикалят въпросите на журналистите, преекспониране на аза и др.

Ключови думи: политическа реч; речеви клишета и речева агресия; идентификация по езика

Публичната реч през последните години е обект на засилен интерес от страна на учени от различни изследователски области. Този факт може да се обясни с необходимостта на всяко едно общество да разбира по-добре и да анализира тази реч, защото през нея получава информация за всички важни решения, свързани с управлението на държавата, здравето и образованието на

хората, икономиката, културата и всички важни процеси, протичащи в едно общество. Нещо повече. Политическите идеи и послания достигат до гражданите, когато са ясно – конкретно и точно – формулирани и когато са отправени към обществото без езикова агресия и без демонстративно неуважение към позицията на политическия опонент. Специалистите от различни професионални направления, които анализират публичната реч, наблюдават, от своя страна, специфичните процеси, които я съпътстват и са неделима част от нея. Политолозите коментират измеренията на политическото, социолозите измерват статистически различни данни и обществени нагласи, които имат значение за обществото и за оформянето на мнение по актуални въпроси на деня, антрополозите поставят като център на изследванията си човека като градивен фактор на политическото, а лингвистите коментират измеренията на речевите характеристики в публичната реч, и то в един широк представителен контекст. Обект на наблюденията им не са само речевите актове, описани от Джон Остин и от Сърл, но и редица елементи, които са неразделна част от ефекта на публичната комуникация – дикция, темпоритъм, логическо ударение, паузи, интонация. Все важни особености, чрез които публичната личност – било то политик, или пък журналист, постига въздействие чрез изразните средства. Разбира се, че е важно темпоритъмът да е умерен. Да не е забързан като в речта на спортните коментатори, нито пък като в речта на президента Росен Плевнелиев, който създаваше усещането, че чете текста толкова бавно, сякаш иска да приспи аудиторията си. Дикцията в речта на публично говорещите хора трябва да се съобразява с високия произносителен стил, особено когато политиците говорят в официална обстановка, в телевизионни предавания, в радиоефира и по време на публични дебати. На този фон изискването е задължително. Не така стоят нещата, когато политиците говорят пред своите избиратели в населените места. Там е напълно допустимо да се превключва езиковият код, да се използват елементи от диалекта на носителите, за да се намалява дистанцията между политика и неговите избиратели, и всичко това е достатъчно добре развито в концепциите на социолингвистиката.

Настоящата статия си поставя за задача да проследи един много специфичен процес, свързан с рецепцията на публичната реч от преводачи в Европейската комисия в Брюксел и с възприемането и осмислянето на тази реч от чужденци, които изучават различни специалности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, и от преводачи, които ежедневно превеждат политическите послания на държавници от различни страни, за да бъдат достъпни до европейската парламентарна общност. В този смисъл, професионалните обобщения на преводачите са от особена важност за нуждите на настоящия текст, тъй като именно те в професионалната си дейност имат наблюдения върху речта на политици от различни държави и освен това са натрупали множество наблюдения, свързани с превода на различни теми, при различни политически лица от различни страни, които са

членки на Европейския съюз. За осъществяването на основната цел си поставяме следните научно-изследователски задачи.

1. Да бъдат представени най-често срещаните в публичната реч клишета, които преводачите трябва да представят като политика на определена личност или партия, а чужденците, които изучават български език като чужд, да разберат като послание от политическите субекти. Предстои в отделен текст да бъдат описани клишираните фрази, както и моделите на така наречената *куха реторика* в кандидатпрезидентската надпревара.
2. Да бъдат посочени и коментирани примери, свързани с речевата агресия, в речта на българските политици и на българските журналисти в различни ситуации на общуване – официални и неофициални.
3. Да бъдат представени на студентите и на преводачите ни в Европейската комисия няколко телевизионни дебата, в които да се проследи дали политиките отговарят конкретно на поставените от журналистите въпроси; да наблюдават парламентарен контрол и да извадят реплики за политическа коректност, клиширани думи и изрази в изказванията, скрити и нескрити прояви на речева агресия.
4. Да бъдат анализирани кандидатпрезидентските речеви стратегии с оглед на основните понятия за яснота, точност и уместност на изразните средства в рецепцията на преводачите и на чуждестранните студенти.
5. Да бъдат обобщени резултатите от анкетно проучване със студенти чужденци във връзка с възприемането на информацията за ковид пандемията и призова на властта към гражданите да се ваксинират.

Текстът се позовава на проведено анкетно проучване сред 32 чуждестранни студенти и 15 действащи преводачи, 7 от които превеждат от и на български език. Трите основни фокуса, около които се концентрира настоящият текст, са:

– основни характеристики на публичната реч в превода и в чуждоезиковото обучение;

– кандидатпрезидентската кампания и нейните словесни характеристики през погледа на чуждестранните студенти и европейските преводачи;

– речевата агресия в българската политическа и журналистическа реч.

За преводачите, чиято задача е повече от сложна, голям проблем, пред който се изправят по време на превод, е свръхупотребата на клишета в българското политическо говорене. Клишетата днес са добре проучено езиково явление и като стилистична неточност. В политическата публична официална реч обаче те не престава да бъде предпочитано изразно средство, зад което могат да бъдат конструирани десетки изречения, които обаче са слабо информативни. Според българските преводачи, а и според нашите наблюдения, ключови думи в клишираните изрази и конструкции не престават да бъдат лексеми като *ресурс, реформа, консенсус, политическа воля, стратегия за, приоритети, визия, политическа отговорност, задкулисие, политическа стабилност, обединение, готовност за*

справяне с проблема, решение за всеки проблем. Преводачите с лекота се справят при превода с подобни конструкции, но често не разбират какво конкретно стои като послание зад подобни изречения, което в крайна сметка е отговорност на говорещите, а не на техните преводачи:

Ние ще поемем цялата политическа отговорност и ще изведем страната от политическата и здравната криза.

Образованието е най-големият приоритет за нашето управление.

Само нашата политическа партия има волята и категорично може да намери решение за изход от кризата.

Единствено ние можем да предложим решение и да изведем страната от безпрецедентната криза, в която се намира.

Създаваме непрекъснато нови условия за развитието на икономиката.

Правителството ще предложи спешно пакет от мерки, с които ще бъде овладяна кризата с бежанците по границата.

Ние предлагаме уникални решения за изход от сложната криза в България.

Служебният кабинет прави всичко възможно, за да потуши напрежението със създалата се обстановка.

Държавата ще впрегне целия си ресурс за справянето с непосилната криза.

Ще поставим като свой най-важен приоритет борбата с корупцията.

Правителството ще направи всичко възможно, за да преодолее кризата и да помогне на българските граждани.

Много често тези клиширани конструкции приличат на дървения език, който се използваше по време на комунистическия режим в бившите комунистически страни. Други от тях пък наподобяват на извадка от рекламно изречение. Това се подчертава особено от факта, че почти всички политици се научават да използват клишетата, и днес тези изрази все повече се доближават до определението за политически жаргон. По същество, тези конструкции са клиширани, но за политическите субекти са много удобен израз да се изяви словесно една *размита отговорност*, зад която трудно може да се търсят конкретни ангажменти. Иначе казано, зад употребените думи трудно може след това да бъде потърсена действителност. Според българските преводачи в ЕК *нищонеказването* в политическата реч често ги поставя в ситуация на затруднение, защото се изброяват множество верни граматически конструкции, но в тях няма смислов център и посланията в края на изказването са или малко, или почти отсъстват, а в това време аудиторията очаква конкретни решения. При чуждестранните студенти обобщението е свързано с редица по-сложни фактори: степен на разбиране и владеење на езика; умение да се разбира и извлича информация от текста. В този смисъл, тяхното обобщение е важно за изследването: те разбират казаното, но не разбират какво конкретно стои зад него; определят го като абстрактно изречение, което може да бъде употребено за най-различни ситуации, в които гражданите очакват решения, но получават отсреща речеви обещания с неконкретен израз.

Кандидатпрезидентските избори в България не изненадаха особено българските граждани откъм сила при подбора на изразните средства. Като се отчита и фактът, че имаше двойки, които нямаха ясни политически послания и това изглеждаше несериозно откъм кандидатирането им изобщо, при по-голяма част от кандидатите преобладаваха липсата на конкретни отговори на конкретни журналистически въпроси. В психологията и в психиатрията явлението се нарича „отговаря около въпроса“. По-голямата част от двойките разчитат на евтина популярност, свръхупотреба на *нищонеказващи* клиширани думи и изрази, а се наблюдават и кандидати, които по силата на своята *куха реторика* надминаха дори най-добрите образци на това „изкуство“ в българската политическа действителност. Егоизмът и несигурността в отговорите по сложни теми се наблюдаваше най-силно в речевите им стратегии и в речевите им изяви. Кандидатпрезидентска двойка, подкрепена от бивша управляваща партия например, заложи на агресията във втората част на кампанията си; заложи на отговори, зад които нямаше никаква конкретност; често кандидат-президентът изстрелваше отговорите на въпросите още преди журналистите да са му ги задали. За преводачите този свръхнапрегнат темпоритъм често създава затруднения, а липсата на логически ударения в изказването превръща тази реч в линейна права, в която не може да бъде открит тематичен център. Чуждестранните студенти споделят в анкетно проучване с открити отговори, че след изказванията на тази кандидатпрезидентска двойка, чиито имена нямат никакво значение за научното изследване, не са добили никаква представа за посланията, които са изпратени към избирателите. 15 от 20 студенти и 2 от 5 преводачи споделят, че не са намерили отговор на ключови въпроси, които са били отправени по време на кампанията към кандидатите за президент: Република Северна Македония, поскъпването на тока и газта в България, ковид кризата, побоя над студенти по време на протестите през изминалата година, проблемите около ваксинирането и острото разделение на обществото ни на ваксъри и антиваксъри.

Кратък експеримент в анкетата изисква от чуждестранните студенти да представят своето виждане за президента на една страна. Тук представям обобщено отговорите на 32 студенти – от различни страни и изучаващи различни специалности в България: *представителен, със стилна визия и респектираща външност; владеец поне три чужди езика свободно; да говори родния си език не само правилно, уместно и съобразено с книжовноезиковите норми, но и въздействащо, чрез силата на реторическите средства; да мисли самостоятелно и по никакъв начин да не показва обвързаност с политически партии и субекти, които имат негативен образ в обществото.*

Малка част от студентите са от държави от Централна Европа. За тях обобщението, че кандидат-президентите в централноевропейския блок са много подредени в изказа си и рядко стигат до речева агресия, изглежда напълно нормално и естествено. Студентите не скриват изненадата си от следните обобщения, до

които са достигнали по време на наблюденията си върху кандидатпрезидентската надпревара в България.

1. Кандидатите не отговарят конкретно на по-голямата част от въпросите, които журналистите им задават по важни за обществото теми.
2. В позициите им ясно прозира партийното напрежение, въпреки че има опит за дистанция от политическата партийна подкрепа и желание да се скрият зад инициативни комитети.
3. Не се влагат широта и разбиране по фундаментални за обществото въпроси, а се търсят по-скоро оправдания, чиято цел е да се извличат политически дивиденди.
4. Бяга се от въпроси, които биха отблъснали потенциалните избиратели, въпреки че темите, които поставят тези въпроси, са изключително важни.
5. Всички преводачи посочват в коментарите си, че кандидатпрезидентските двойки работят с абстрактни, а не с конкретни речеви конструкции, които да заявят ясна и категорична позиция.

Изводът: без значение каква е професионалната реализация на желаещите да заемат президентския пост, не се наблюдават оригинални речеви изяви, които да показват остър ум и ясно изразена гражданска позиция. Кандидатите бързо овладяват тънкостите на политическия жаргон и не излизат от него, защото така се чувстват защитени.

Интерес както за чуждестранните студенти, така и за българските граждани представлява информационната кампания, свързана с ковид пандемията. Чуждестранните студенти споделят, че основната информация за заболяването са получили през интернет, но през проверена според тях научна информация. Обобщенията от анкетното проучване сред 32 чуждестранни студенти се групират около следните изводи.

1. От информационните кампании остава усещането, че политиките говорят повече за кризата, отколкото лекарите експерти; преобладават политическите анализи и коментари и се търсят дивиденди от ситуацията с кризата.
2. Създава се изключително голямо противоречие в концепциите между лекарите специалисти по отношение на ползата/вредата от ваксините и ваксинирането.
3. Разнородната информация води до силно разколебаване по отношение на убедителното представяне на процесите, свързани със заболяването.
4. Налагат се нови лексеми, свързани с по-съкратеното представяне на определени понятия или процеси: *температурирам, карантинирам, температурамиране, карантиниране*.
5. Противоречиви послания и много спорове в ефир по теми около пандемията, за които се предполага, че експертите имат решение или спорят на различни специализирани форуми, където е мястото за обмяна на спорни идеи и научни хипотези. В публичното пространство те трябва да бъдат пред-

ставени на обществото ясно и точно; като държавническа позиция и като убедително обобщение на вече преодолени спорни моменти.

Като цяло, се очертава представата, че в публичното пространство темата за предпазните мерки по отношение на ковид, както и темата за ваксинирането не са представени убедително, целенасочено и непротиворечиво. Студентите категорично отчитат факта, че не са доловили специализирани рекламни кампании, както и образователни студия, които да информират общността убедително. Тук е важно да се подчертае, че 7 от анкетираните студенти изучават специалността „Медицина“ и имат вече професионално отношение към поставените въпроси. И чуждестранните студенти, и преводачите отбелязват, че говоренето по темата представя силно раздвоеното общество; представя липсата на авторитети, които да внесат умерен тон в разговора по темата и да успокоят „болните“ въпроси.

Речевата агресия е другата актуална тема, по която вземат отношение чуждестранните студенти и преводачите. Особено важен е изводът, че в различни страни се наблюдават и далече по-крайни реализации на тази неуместна форма на общуване, която заема все повече място в публичната комуникация и придобива застрашителни размери. Не са малко случаите вече, в които речевото агресивно поведение преминава и във физическа агресия – особено този процес е застъпен в училищната среда. Това е един от големите проблеми на този модел поведение. Политиците дори не осъзнават какви вреди нанасят на обществото. От модела често се влияят гражданите и не го възприемат само като екзотична проява на неовладян темперамент и пропуски във възпитанието, а като недопустима и неуместна речева проява. Преводачите, анкетирани за нуждите на това изследване, споделят, че като цяло, българските политици спазват речевия етикет в официалните си публични изяви в Брюксел и се съобразяват с фактори като *престижно, официално, представително*. Не спазват това обаче, когато са в България и когато са в официална ситуация и институционално ангажиращи позиции. Ако трябва да се говори за специфично изразяване на агресията, извън подчертано вербалните ѝ прояви, които и малките деца разпознават лесно, то по-скоро се очертава нова тенденция към така наречената скрита агресия, при която се засилват иронията и сатирата, за да се представят определени политически идеи и да се повлияе върху обществените нагласи. Речевата агресия в българската публична реч придобива все по-големи размери. Тя разширява своите параметри и в държавните институции, в сферата на публичното общуване, в уличната реч между непознати субекти. За съжаление, не са изолирани случаите на употреба на нецензурни и вулгарни думи дори в академичния дискурс. Причините за широкото навлизане на това явление са многопосочни. Не може вече да се обобща, че тази реч се използва от нискообразовани хора, и като че ли точно в това се изразява проблемът. От по-ниските прослойки и от агресията на уличната небрежна реч агресивното говорене трайно се настанява в официалните сфери на общуване. Дали е израз на малоценност, дали е

израз на слабо възпитание, дали е израз на желанието на говорещия да направи впечатление чрез грубата реч и да „блесне“ пред аудиторията, дали е израз на емоционална и психическа неовладяност – за всеки случай обяснението е строго индивидуално. Изводът не е еднозначен, но ангажира с обобщението, че в представителна среда е важно да се използват уместни думи и изрази и да се избягват нецензурни думи и изрази, които принизяват държавните институции, като едновременно с това обиждат българските граждани. С годините се наблюдава в българската публична реч заявяването на различни начини, чрез които се изразява обидата към опонента. Понякога тя е имплицитна и е скрита зад думи с неутрално значение, които интонацията и темпоритъмът акцентират, за да засегнат лицето; друг път пък е изразена чрез засилената функция на иронията и гротеската; чрез използването на деминутиви за иронизиране като *партийка, бюлетинките, клетите женици с малки пенсийки*.

В анкетите на чуждестранните студенти са очертават следните по-важни изводи по отношение на речевата агресия на базата на наблюдавани телевизионни дебати в предизборната надпревара за 2021 г.

1. Обиди на базата на отправени конкретни обвинения към политическите опоненти: тук ключови думи са *кражба, злоупотреба с държавни финансови средства, източване на парични ресурси*.
2. Обида към събеседника чрез неуважение към неговата политическа позиция, изразено чрез директна нападка, смяна на интонацията, паралингвистични начини като показване на стрелящ показалец; поставяне на особен акцент върху определени думи, съпроводено с остър поглед и различна интонация; прекъсване речта на говорещия и неумение да се изслуша чуждата политическа позиция; отправяне на заплахи и закани за отнасяне на проблема към съдебните институции.
3. Неуместно поведение, съпроводено с обидни квалификации, и неадекватни реакции. Кандидат-президентка в предаването „Лице в лице“ не отговори на нито един въпрос на водещата на предаването Цветанка Ризова, а безцеремонно прочете текстове, които предварително сама си е подготвила или пък са подготвени от експерти от екипа ѝ. Обидно е това поведение не само към журналистката, но и към зрителите на това публицистично предаване.
4. Речеви обиди, свързани с предходното управление на страната ни и обединени около лексика и ключови думи като *некадърно, неадекватно, пропъдени лекари, кражби, присвояване и така нататък*.

Обидата в публичното говорене не бива да бъде обвързвана само с употребата на думи от ниския стилистичен регистър. Тя може да намери израз в неуместната ирония, в повишената интонация, в неуместните забележки, в неизслушването на събеседника, в преекспонирането на аза, в трансформирането на сравнения и фразеологизми, в неадекватните паралингвистични елементи, които съпътстват процеса на общуването и не са уместни за официално общуване.

Този статия, написана специално за списание „Чуждоезиково обучение“, само маркира част от големите проблеми, свързани с възприемането на публичната реч от чуждестранните студенти, които вече познават българския език и разширяват своята комуникативна компетентност и чрез наблюдение върху публичната политическа и журналистическа комуникация. При преводачите всичко това се усложнява, защото те трябва да пренесат достоверно и близо до оригинала информацията, като често се налага да търсят свои решения и да „налагат“ своя намеса, когато тази реч не е добре структурирана и работи с абстрактни понятия и клишетата. В съвременната преводаческа работа често се налага да се търсят контекстови решения и авторска преводаческа намеса, въпреки че това не се препоръчва в обучението на специалистите преводачи. Налага се обаче от спецификата на българското публично говорене, което, подобно на ниската политическа култура, не намира свой убедителен израз в речта на българите, занимаващи се с политика.

Всичко това доказва само, че публично говорещите личности в България се отнасят по-скоро пренебрежително към начина си на изразяване, като не се съобразяват с класическите изисквания за добрия стил: яснота, точност, разбираемост. И ако ние, като граждани, развиваме търпимост и особена чувствителност към принижаването на тази реч от иначе високия произносителен регистър, то чуждестранните студенти и преводачите не са толкова толерантни, защото през усвояването ѝ търсят път към българското, но не го намират убедително.

Благодарности. Изказвам специална благодарност към ФНИ на МОН по проект КП 06 ОПР 05/ 4 от 2018 г. – втори етап, за подкрепата при подготовката на тази научна статия. Проектът е по формат „Обществени предизвикателства“, ръководител е доц. д-р Владислав Миланов от СУ „Свети Климент Охридски“.

ЛИТЕРАТУРА

- Крейчова, Е., 2020. *Преводът и неговите предизвикателства*. София: Парадигма.
- Сталянова, Н., 2020. *Речта в съвременното българско общество*. София: Парадигма.
- Stalyanova, N. & Kreytchova, E., 2017. *The Power of Public Speech*. Sofia: Paradigma.
- Миланов, В., 2019. Парламентарен езиков контрол. *Българска реч* (2 – 3).

REFERENCES

- Kreychova, E., 2020. *Prevodat i negovite predizvikelstva*. Sofia: Paradigma.
- Stalyanova, N., 2020. *Rechta v savremennoto balgarsko obshtestvo*. Sofia: Paradigma.

Stalyanova, N. & Kreytchova, E., 2017. *The Power of Public Speech*. Sofia: Paradigma.

Milanov, V., 2019. Parlamentaren ezikov kontrol. *Balgarska rech* (2 – 3).

LINGUISTIC SPEECH AS A CHALLENGE FOR THE TRANSLATOR AND THE FOREIGN LANGUAGE TUITION

Abstract. The current article examines Bulgarian public political speech as a challenge for the professional translators and as a series of political messages addressed to young people who study at higher educational institutions in Bulgaria. The article analyses the perception of clichéd constructions as well as the models of speech aggression which are widely practiced in different discussion formats such as election campaign debates, parliamentary control, public debates on TV where important public issues are discussed. The observations on the presidential election campaign in 2021 are also presented as well as the perception of the political messages by the nominees. The main conclusion from the scientific study shows that both Bulgarians and foreigners face problems with the grammatically correct sentence constructions behind which there is a minimum of information. The study also confirms the hypothesis that foreign students in Bulgaria recognize a number of common features between the political speech in our country and in their home countries. The clichés and the speech aggression are present in the global political speech as a component which defines the models of public speech and Bulgaria is no exception from that. A similar conclusion can be made about the interconnection between political and journalistic speech where the following common speech features can be recognized: inability to listen to the interlocutor; politicians slide over journalistic questions; the “self” overexposure, etc.

Keywords: political speech; speech clichés; speech aggression; language identification

✉ **Dr. Vladislav Milanov, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-8920-5621

Bulgarian Language Department

Slavic Studies Faculty

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: vladislavmilanov77@abv.bg